

राज्यातील सर्व पशुसंवर्धन विभागांतर्गत
तसेच व्यवसायिक कुक्कुट प्रक्षेत्रावर
होणाऱ्या रोग प्रादुर्भावाच्या अनुषंगाने
करावयाच्या उपाययोजना.

महाराष्ट्र शासन

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक- डीआयएस-२०२१/प्र.क्र. १६८/पदुम-४

मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक ,

मंत्रालय, मुंबई -४०००३२

दिनांक :- २४ मार्च, २०२२

वाचा:- १. केंद्र शासनाचा प्राण्यांमधील संक्रामक व सांसर्गिक रोगांस प्रतिबंध व नियंत्रण अधिनियम,
२००९

२. कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभागाची महाराष्ट्र शासनाच्या
राजपत्रात दि.०४.०६.२०१३ रोजी प्रसिध्द करण्यात आलेली अधिसूचना

३. आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे कार्यालयाचे पत्र क्र.कुक्कुट-२/ पीआयएल-१२४/ २०१७ (एल)
अॅडव्हायजरी / ७६५३-८९/पदुम-१३, पुणे, दि. १८.०९.२०१८.

४. कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक-
डीआयएस-२०२१/प्र.क्र. १६८/पदुम-४, दि. २२.११.२०२१.

५. केंद्र शासनाच्या पशुसंवर्धन विभागाकडून बर्ड फ्ल्यू रोग नियंत्रण कार्यक्रमासंदर्भात निर्गमित
केलेला Action Plan for Prevention, Control & Containment of Avian Influenza
(Revised- २०२१)

६. कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभागाची महाराष्ट्र शासनाच्या
राजपत्रात प्रसिध्द करण्यात आलेली अधिसूचना क्र. डीआयएस-२०२१ / प्र.क्र. ३ /पदुम- ४,
दि. १२.०१.२०२१

प्रस्तावना :-

राज्यामध्ये सन २००६ मध्ये नंदुरबार जिल्ह्यातील नवापूर व जळगाव जिल्ह्यात कुक्कुट पक्षांना, सन २०२१ मध्ये राज्यातील बहुतांशी जिल्ह्यांमध्ये तसेच माहे फेब्रुवारी, २०२२ मध्ये ठाणे जिल्ह्यातील शहापुर तालुक्यात कुक्कुट व इतर पक्षांना एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) या संसर्गजन्य विषाणू रोगाचा प्रादुर्भाव झालेला आहे. एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) या रोगाचा प्रादुर्भाव पक्ष्यांपासून मानवांमध्ये होण्याची शक्यता असते. केंद्र शासनाच्या एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) रोग नियंत्रण संदर्भात सन २०२१ मध्ये निर्गमित केलेल्या कृती आराखड्यातील मार्गदर्शक सूचनांन्वये सदर रोग प्रादुर्भाव नियंत्रणात आणण्यासाठी रोग प्रादुर्भाव झालेल्या १ कि.मी. परिघातील कुक्कुट व इतर पाळीव पक्षी, पक्षीखाद्य, पक्षीखाद्यासाठी लागणारा कच्चा माल, अंडी जाणीवपूर्वक नष्ट करणे आवश्यक असते. यामुळे कुक्कुट पालक शेतकरी / कुक्कुट व्यावसायिकांचे खूप मोठ्या प्रमाणात नुकसान होते. तसेच कुक्कुट व इतर पाळीव पक्षी, पक्षीखाद्य, पक्षीखाद्यासाठी लागणारा कच्चा माल व अंडी जाणीवपूर्वक नष्ट केल्यामुळे त्यापायी नुकसान भरपाई अदा करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात केंद्र व राज्य शासनाचा निधी खर्च करावा लागतो.

केंद्र शासनाच्या पशुसंवर्धन विभागाकडून एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) रोग नियंत्रण कार्यक्रमासंदर्भात Action Plan for Prevention, Control & Containment of Avian Influenza (Revised- २०२१) निर्गमित करण्यात आलेला असून, तो www.dahd.nic.in या केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे. त्या अनुषंगाने कुक्कुट प्रक्षेत्रावर एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) सारखा संसर्गजन्य व घातक रोग प्रादुर्भाव होवू नये म्हणून घ्यावयाच्या उपाय योजनांसंदर्भात खालीलप्रमाणे शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येत आहे.

शासन निर्णय:-

राज्यातील सर्व लहान व मोठ्या व्यवसायिक कुक्कुट प्रक्षेत्रांवर अंडी देणारे (Layers) पक्षी व मांसल पक्षी (Broilers) तसेच परसातील कुक्कुट पक्षांना एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) सारख्या संसर्गजन्य व घातक रोगाचा प्रादुर्भाव होवू नये म्हणून प्रक्षेत्रधारकांनी व पशुसंवर्धन विभागाने खालीलप्रमाणे विविध उपाययोजना अंमलात आणण्यास याद्वारे शासनाची मान्यता प्रदान करण्यात येत आहे.

१. केंद्र शासनाच्या सन २०२१ मधील सुधारीत बर्ड फ्ल्यू रोग नियंत्रण कृती आराखड्याच्या अनुषंगाने कुक्कुट प्रक्षेत्रधारकांची पशुसंवर्धन विभागाकडे माहिती ठेवण्यासाठी राज्यातील सर्व प्रकारच्या व्यावसायिक कुक्कुट प्रक्षेत्रांची (Layer farm, Broiler farm, Breeder farm, Hatchery, Quail, Duck, & Turkey Farms, Poultry feed manufacturing unit) यादी तयार करण्यासाठी सर्व प्रक्षेत्रधारकांनी सोबतच्या विवरणपत्र “अ” संबंधित जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त यांच्याकडे दि.३०.०४.२०२२ पुर्वी माहिती सादर करणे बंधनकारक राहिल. सदर माहिती दरवर्षी अद्ययावत करण्यात यावी. तसेच, नवीन कुक्कुट प्रक्षेत्र स्थापन झालेले असल्यास प्रक्षेत्रांची देखील माहिती सदरचे प्रक्षेत्र स्थापन झाल्यापासून १५ दिवसात देणे प्रक्षेत्रधारकास बंधनकारक राहिल. माहिती अद्ययावत करणासाठी लागणारे अर्ज व विवरणपत्राचे नमुने, प्रक्षेत्रावर जैवसुरक्षा आचरणात आणली जात असल्याबाबत प्रक्षेत्रधारकाचे हमीपत्र नमुना, प्रक्षेत्रावर प्रमाणित संचालन प्रक्रिया (Standard Operating Procedure- SOP), आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांनी सर्व संबंधितांना देवून त्यांचेकडून प्राप्त झाल्याबद्दल लिखित स्वरूपात पोच घ्यावी.

२. बदक (Duck) पक्षी हे एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) विषाणुंचे लक्षणविरहीत वाहक (Carrier) असल्याने प्रक्षेत्रावर कुक्कुट पक्ष्यांसमवेत बदक पक्ष्यांचे मिश्र पालन (Mixed Farming) करण्यात येवू नये. तसेच विविध पक्षांच्या प्रजातीचे संगोपन एकाच प्रक्षेत्रावर करणे जैवसुरक्षा दृष्टीने योग्य नाही.

३. सर्व कुक्कुट प्रक्षेत्रधारकांनी बर्ड फ्ल्यू सारख्या रोगांच्या यापूर्वी झालेल्या प्रादुर्भावांपासून बोध घेऊन यापुढे अशा प्रकारची आपत्ती उद्भवणार नाही याकरिता कुक्कुट पक्ष्यांच्या आरोग्यासाठी मूलभूत स्वच्छता राखणे गरजेचे आहे. यामधूनच स्वच्छ व आरोग्यदायी उत्पादने मिळू शकतात. यास्तव सर्वव्यापी जैवसुरक्षा (Bio Security) कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करणे, रोगांचे सर्वेक्षण करणे, इत्यादी बाबी आवश्यक आहेत. प्रक्षेत्रावर जैवसुरक्षाबाबत आवश्यक ते फलक दर्शनीय ठिकाणी ठळकपणे लावण्यात यावेत. पशुसंवर्धन विभागांतर्गत कुक्कुट प्रक्षेत्रांवर देखील उपरोक्त प्रमाणे जैवसुरक्षा कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यात यावी.

४. प्रक्षेत्रावर राबवावयाच्या उपाययोजनांमध्ये प्रक्षेत्राची स्वच्छता, पक्षी, अंडी व पक्षीखाद्य वाहतूक, मल-मूत्र व्यवस्थापन, मृत पक्ष्यांची विल्हेवाट लावणे, खाद्य सुरक्षा, उपचार, विविध रोग प्रतिबंधक लसीकरण इ. विविध बाबींचा समावेश राहिल.

५. एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) रोग प्रादुर्भावाबाबत केंद्र शासनाने सन २०२१ मध्ये निर्गमित केलेला सुधारीत कृती आराखडा केंद्र शासनाचे www.dahd.nic.in हे संकेतस्थळ उपलब्ध असून त्यामधील विविध तरतुदींनुसार सर्व प्रक्षेत्रधारक आणि पशुसंवर्धन विभागातील कर्मचारी व अधिकाऱ्यांनी कार्यवाही करावी

६. वाचा क्र.४ येथे नमुद शासन निर्णयान्वये गठित करण्यात आलेल्या जिल्हास्तरीय कार्यदलाने तात्काळ रोग प्रादुर्भाव झालेल्या क्षेत्रास भेट देवून आवश्यक ती कार्यवाही होत असल्याबाबतची खातरजमा करून आवश्यक ते मार्गदर्शन संबंधितांना करावे.

७. केंद्र शासनाने सन २०२१ मध्ये बर्ड फ्ल्यू रोग नियंत्रण संदर्भात निर्गमित केलेल्या सुधारीत कृती आराखड्यात नमुद केल्यानुसार सर्वेक्षणासाठी कुक्कुट प्रक्षेत्रातून रोग नमुने गोळा करण्यात यावेत. रोग नमुने गोळा करून घेण्याबाबतची जबाबदारी प्रक्षेत्रधारकांची देखील राहिल.

८. पशुसंवर्धन विभागांतर्गत क्षेत्रीय स्तरावरील अधिकाऱ्यांनी कुक्कुट प्रक्षेत्रावर नियमितपणे भेटी देवून जैवसुरक्षा उपाययोजनांची अंमलबजावणी तसेच केंद्र शासनाचा २०२१ मधील सुधारीत बर्ड फ्ल्यू रोग नियंत्रण कृती आराखडा आणि प्राण्यांमधील संक्रामक व सांसर्गिक रोगांस प्रतिबंध व नियंत्रण अधिनियम, २००९ यामध्ये सूचित केल्याप्रमाणे कार्यवाही होत असल्याबाबत खातरजमा करण्यात यावी.

९. कुक्कुट प्रक्षेत्रधारकांनी प्रक्षेत्रावर पक्ष्यांमध्ये असामान्य मरतूक (Unusual Mortality) किंवा प्रक्षेत्र परिसरात स्थलांतरीत पक्षी, वन्य पक्षी, कावळे इ. मध्ये मरतूक आढळल्यास प्रत्येक प्रक्षेत्रधारक / व्यक्ती /

अशासकीय संस्था / संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्था इ. यांनी प्राण्यांमधील संक्रामक व सांसर्गिक रोगांस प्रतिबंध व नियंत्रण अधिनियम, २००९ मधील कलम, ४(१) अन्वये लेखी स्वरूपात नजीकच्या पशुवैद्यकीय संस्थेस तात्काळ कळविणे बंधनकारक आहे. या मध्ये दिरंगाई केल्यास प्राण्यांमधील संक्रामक व सांसर्गिक रोगांस प्रतिबंध व नियंत्रण अधिनियम, २००९ मधील कलम ३२ येथील नमुद तरतूदीनुसार गुन्हा नोंद केला जाईल याची संबंधितांनी नोंद घ्यावी.

१०. कुक्कुट प्रक्षेत्रधारकांनी मृत पक्ष्यांचे शवविच्छेदन त्यांच्या स्तरावर न करता त्यांनी तात्काळ पशुसंवर्धन विभागाच्या जिल्हास्तरीय / विभागीय / राज्यस्तरीय प्रयोगशाळेस सूचित करून मृत पक्षी रोग निदानासाठी पाठविण्यात यावेत व नजीकच्या पशुवैद्यकीय दवाखान्यास याबाबतची माहिती देण्यात यावी.

११. उपरोक्त नमुद प्रयोगशाळांनी त्यांचाकडे प्राप्त झालेल्या मृत पक्ष्यांची तपासणी करून मृत पक्षी एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) मुळे मृत झाल्याचा संशय येत असल्यास असे मृत पक्षी व रोग नमुने रोग अन्वेषण प्रयोगशाळा, पुणे यांच्या मार्फत केंद्र शासनाच्या भोपाळ येथील निहशाद- राष्ट्रीय उच्च सुरक्षा प्राणि रोग (National Institute of High Security Animal Diseases) संस्थेकडे निदानासाठी पाठविण्यात यावेत. अन्य आजारांसाठी रोग निदानाची कार्यवाही त्यांच्या स्तरावरच करण्यात यावी.

१२. संशयित / प्रादुर्भाव झालेल्या प्रक्षेत्रातील पक्ष्यांची वाहतूक, विक्री / खरेदी, खाद्य, अंडी वाहतूक पूर्णपणे थांबविण्यासाठी कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभागाची शासन अधिसूचना दि. १२.०१.२०२१ अन्वये बाधित क्षेत्र हे नियंत्रित क्षेत्र म्हणून घोषित करण्याचे राज्य शासनाचे अधिकार सर्व संबंधित जिल्हाधिकारी तथा जिल्हा दंडाधिकारी यांना देण्यात आलेले असून त्यानुसार संबंधित जिल्हाधिकारी यांनी विनाविलंब कार्यवाही करावी.

१३. एव्हियन इन्फ्ल्युएंझा (बर्ड फ्ल्यू) रोग प्रादुर्भाव झालेले गाव, नगर पंचायत, महानगरपालिकेच्या १ कि.मी. परिघातील क्षेत्रात धुण्याचा सोडा यांचे १ लिटर पाण्यामध्ये ७ ग्रॅम याप्रमाणे द्रावन तयार करून गावातील कोंबड्यांची खुराडे, गुरांचे गोठे, गटारे, नाले, पशु-पक्ष्यांचा वावर असलेल्या जमिनीवर तात्काळ फवारणी करावी. पुन्हा दर १५ दिवसांच्या अंतराने ३ वेळेस फवारणी करावी. यामुळे या रोगाचा प्रादुर्भाव रोखणे शक्य होईल. तसेच, रोग प्रादुर्भावामुळे मृत झालेले पक्षी यांची पशुवैद्यकीय अधिकारी यांच्या मार्गदर्शनाखाली शास्त्रोक्त पद्धतीने विल्हेवाट लावण्यात यावी. याची सर्वस्वी जबाबदारी संबंधित ग्राम पंचायत, नगर पंचायत, महानगरपालिका यांची राहिल.

१४. परदेशातून स्थलांतरीत होणारे पक्षी (Migratory Birds) हे बर्ड फ्ल्यू रोगाच्या प्रसारामध्ये महत्वाची भूमिका बजावत असल्याने ते ज्या भागामध्ये स्थलांतरीत होतात त्या भागामध्ये नियमितपणे सर्वेक्षण मोहिमा महसुल व वन (वने), जलसंपदा, मृद व जलसंधारण या विभागांनी पशुसंवर्धन विभागाच्या सहकार्याने राबविण्यात याव्यात.

१५. उपरोक्त नमुद केल्यानुसार कार्यवाही करण्यामध्ये कुक्कुट प्रक्षेत्रधारक, व्यक्ति, संबंधित शासकीय / अशासकीय अधिकारी, स्थानिक स्वराज्य संस्था यांनी दिरंगाई केल्यास अथवा कार्यवाहीत अडथळा आणल्यास त्यांचे विरुद्ध प्राण्यांमधील संक्रामक व सांसर्गिक रोगांस प्रतिबंध व नियंत्रण अधिनियम, २००९ मधील कलम, ३१, ३२ व ३३ येथील नमुद तरतूदीनुसार दंडात्मक कार्यवाही करण्यात येईल.

१६. आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांनी त्यांचे स्तरावर एका सर्वसमावेशक समितीचे गठन करावे ज्यामध्ये रोग अन्वेषण विभाग, पुणे, म्हाफसु, नागपुर, राष्ट्रीय विषाणु संस्था, पुणे संस्थेमधील महामारी रोग तज्ञ (एपिडिमियॉलॉजिस्ट) यांचा समावेश करण्यात यावा. सदर समिती रोग प्रादुर्भाव झालेल्या क्षेत्रास २४ तासांच्या आत भेट देवुन सदर रोग प्रादुर्भाव होण्याची नेमकी कारणे कोणती आहेत याचा अभ्यास करून तसा अहवाल आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांना ३ दिवस कालावधीत सादर करील.

या अनुषंगाने आवश्यक त्या इतर सविस्तर मार्गदर्शक सूचना आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांनी क्षेत्रीय कार्यालयांना सत्वर निर्गमित कराव्यात.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध असून, त्याचा संगणक सांकेताक २०२२०३२४१४५७०९०९०९ आहे. सदर शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशाने व नावाने,

(डॉ. संजय वि. डोईजोडे)
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. मंत्री (पशुसंवर्धन) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
२. मा. राज्यमंत्री (पदुम) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
३. अपर मुख्य सचिव, महसूल व वन (वने) विभाग, मंत्रालय, मुंबई
४. अपर मुख्य सचिव, नगरविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
५. अपर मुख्य सचिव, ग्रामविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
६. अपर मुख्य सचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
७. अपर मुख्य सचिव, मृद व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
८. आयुक्त पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, औंध, पुणे.
९. सर्व जिल्हाधिकारी
१०. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
११. सहआयुक्त पशुसंवर्धन, भारतरत्न अटल बिहारी वाजपेयी राज्यस्तरीय रोग अन्वेषण विभाग, पुणे
१२. सहआयुक्त पशुसंवर्धन, पशुजैव पदार्थ निर्मिती संस्था, पुणे
१३. सर्व प्रादेशिक सहआयुक्त पशुसंवर्धन,
१४. सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त
१५. सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी, जिल्हा परिषद
१६. सर्व सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन विभागीय रोग अन्वेषण प्रयोगशाळा
१७. अवर सचिव (पदुम -३), कक्ष अधिकारी (पदुम १, २ व १६) कृषी व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१८. निवड नस्ती (पदुम-४).

विवरणपत्र “अ”

राज्यातील सर्व प्रकारच्या व्यावसायिक कुक्कुट प्रक्षेत्रांची (Layer, Broiler, Breeder farm, Hatchery, Poultry Feed Manufacturing Unit) प्रक्षेत्रधारकांनी संबंधित जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त यांच्याकडे कुक्कुट प्रक्षेत्रावर होणाऱ्या रोग प्रादुर्भावाच्या अनुषंगाने दरमहा सादर करावयाच्या माहितीचे विवरणपत्र

माहे-

अ.क्र.	बाब	तपशिल
१	प्रक्षेत्र धारक / भागीदार / प्रमुख व्यक्तित्वे नाव व पिन कोडसह पत्ता	
२	प्रक्षेत्र स्थापना दिनांक	
३	प्रक्षेत्र स्थापण्यास संबंधित ग्राम पंचायत, महाराष्ट्र प्रदुषण मंडळ तसेच इतर आवश्यक कायदेशीर मान्यता घेतल्या आहेत किंवा कसे	
४	प्रक्षेत्राचे नाव व पिन कोडसह संपूर्ण सविस्तर पत्ता	
५	प्रक्षेत्रधारकाचा लॅडलाईन व भ्रमणध्वनी क्रमांक, ई-मेल ॲड्रेस	
६	प्रक्षेत्रधारक / भागीदार / प्रमुख व्यक्तित्वे नाव आधार कार्ड नंबर, पॅन क्रमांक	
७	प्रक्षेत्राचे कार्यक्षेत्र	
८	प्रक्षेत्राची एकूण जागा, सदर जागा स्वमालकीची आहे किंवा कसे. जागेचा सातबारा उतारा जोडावा.	
९	प्रक्षेत्राचा प्रकार (Layer farm, Broiler farm, Breeder farm, Hatchery, Poultry feed Manufacturing Unit)	
१०	संगोपन करण्यात येत असलेल्या पक्ष्यांची प्रजाती (कुक्कुट, बदक, तितर इ.)	
११	प्रक्षेत्रावरील पक्षीगृह (ब्रुडर, ग्रोअर, लेयर, मांसल) / खाद्य युनीट / अंडी उबवणी केंद्रांची संख्या	
१२	प्रक्षेत्राची पक्षी / खादय उत्पादन / अंडी उबवणी क्षमता.	
१३	सद्यस्थितीत संगोपनात असलेल्या पक्षांची संख्या	
१४	प्रक्षेत्रावरील एकुण मनुष्यबळ (कुशल)	
१५	प्रक्षेत्रावरील एकुण मनुष्यबळ (अकुशल)	
१६	प्रक्षेत्राजवळ लहान मोठे तलाव आहेत किंवा कसे असल्यास सदर तलावांच्या ठीकाणी स्थलांतरीत होणारे पक्षी येतात किंवा कसे	
१७	प्रक्षेत्रावर यापुर्वी एव्हियन इन्फ्ल्युएंझाचा (बर्ड फ्ल्यू) प्रादुर्भाव झाला होता किंवा कसे. असल्यास वर्ष, जाणीवपूर्वक नष्ट करण्यात आलेले पक्षी, अंडी, पक्षीखाद्य.	
१८	प्रक्षेत्रावर जैवसुरक्षेचे काटेकोरपणे पालन होत असल्याबाबतचे विहित प्रपत्रातील हमीपत्र जोडलेले आहे किंवा कसे	
१९	केंद्र शासनाच्या सन २०२१ मधील सुधारीत बर्ड फ्ल्यू रोग नियंत्रण कृती आराखड्यानुसार प्रक्षेत्रावरून संकलीत करण्यात आलेल्या रोगनमुण्यांची संख्या (Blood serum, Tracheal, Cloacal swabs, other if any)	
२०	प्रक्षेत्रावर आवश्यक त्या पशुवैद्यकीय सेवा कोणामार्फत उपलब्ध करून घेतल्या जातात.	
